

בלאסקו איבאניס

א

עם מות איבאניס נשתתק כח עצום ורב בספרות ספרד ובספרות אירופה. כי הוא היה מהכחות היסודיים האי־מהוקצעים והאי־מלוטשים, האמיצים בפראותם והמזהירים בליקוייהם.

... שונה ואחר היה גם בשיחתו הפרטית, — מספר עליו אחד מידידיו. — הוא לא היה מדבר סתם, אלא מזרים ומקסים. התעוררו ממחבואם גלי קולות רועשים וסואנים ואתם גם אנו התנשאנו ונפלנו, עלינו וירדנו; מחזות־הוד מתגלים ונעלמים ושטח־תוהו לוקחים את מקומם, ופתאום מתפרצים קוי השמש ומאירים את המרחק. עליה, נפילה, אמונה וכפירה, צחוק ולעג דוקר על עצמו ועל הגורל, על האדם ועל אלהים — הכל אחוז ומסובך בשיחתו של אדם זה. משורר וחשבון עם נשמת ילד תמים — היש מזיגה יותר יפה ומושכת, יותר נעימה ומלבבת? ...

ככה היה בחיים היום־יומיים. האיש גדול היה מן הפייטן: הראשון היה מזהיר ומרעיש, מפחיד ומכניע בהפתעותיו ובברקיו, והאחרון היה פרא־יוצר, נדחף מכח פנימי ויסודי הבז לנימוסי־חברה והשוחק למסורות ספרות. הוא היה עתונאי ונואם, איש־מלחמה, שהיה תמיד מטרה לחצי שונאים, ואכזר העובד בשקט ובמנוחה את אדמת פתגוניה השוממה, מרצה ומספר, מנהיג ולוחם מדיני, תייר ומבקש תענוגות, שנוא־מלכו ואהוב־עבדו לחמיד, סובל ומנצח. לא כשרון אחד רב־גוונים היה בו, כי אם כשרונות רבים, אשר נסתבכו והיו לפקעת אחת פראית ונפלאה.

אולם סערות החיים הקשות לא הממוהו ולא הקשיחו את לבו, הער ליופי ופתוח לאהבה. מגע אחד של כף עדינה היתה משכיחה את שאגת־האריה ולטיפת אשה היתה משככת את המית הנפש של האיש המשונה והזר. יודעיו ומכיריו יספרו, כיצד הרעיש את לב השומעים במאורעות האהבה שלו ובכיבושיו הרבים. טבעי היה האיש וכטבע עצמו היה גלוי ונראה לכל בשמחתו ובצעריו, בעלבוננו ובגעגועיו. אמתי היה ושנא מאד את ההתהדרות בעיני

אחרים. כל צל של ערמומיות זר היה לרוחו. אבל בדבר אחד אהב להתפאר, והוא — בישיבתו בבית-האסורים, ותמיד היה רגיל להכניס לשיחתו:

— זכורני, כשהייתי כלוא בבית-האסורים לעבודת-פרך...

ואמנם, גדולה היתה ההשפעה המוסרית של המוסד הזה על שאיפתו לחופש, על אהבתו לנענים ונדכאים, ועל הכרתו בערכו המוסרי של האדם גם ברגעי ירידתו ועלבונו. הוא היה מן האסירים הקשים. שער ראשו מגולח, רגליו וידיה בנחושתים — וכה ישב שבועות וחדשים מובדל ומופרש מבני-אדם, בודד ועוזב בחדר כלאו, בלי נייר ובלי ספרים. רק שטח אחד פתוח לפניו, מרחב אין-סוף — הוא עולם החלומות והדמיונות. בימי הסגר אלה נתרקמה ונוצרה הנגינה היותר יקרה שלו — „ארבעת הפרשים“ (אגב: התרגום האנגלי העשיר את המתרגמת ולו נשרו פירורים מעטים... אך מי ישים לב לקטנות כאלה?..)

תמו ימי האסורים ובאו ימי פאריז ההוללים; שאון חיי הטרקלין, קסם המסעות, זהרי ההרצאות והויכוחים, עלבונה של פשיטת-הרגל ושוב פאריז וסערת הרגשות ושכרון התהלות — ועבודה, עבודה של שמונה שעות רצופות ביום, אחריה — קריאה תאבנית בלתי-פוסקת עד לידי שכחה עצמית. בלאסקה איבאניס היה אחד הבקיאים הגדולים בספרות הדור לכל מקצועותיה. בידיעותיו העשיר את הספרות הספרדית עושר רב. הוא היה בן-בית בכל הספרויות. קטף את פרחיהן היותר עדינים, מצץ והריק, חטף ותרגם. הוא לא דק בפרטים ולא בחר בנושאים מיוחדים; כל מה שיצר הרוח האנושי — היה טוב ויפה בעיניו, הכל היה משמש להנאתו ולטובתו — להביא ברכה אל אוצר אומתו. „אלף לילה ולילה“, דברי ימי צרפת, הגיאוגרפיה וההיסטוריה העולמיות, תולדות ימי המלחמה האחרונה — הכל היה כשר בעיניו. וכאילו לא אמר די בכל זה, השתדל והוציא הרבה מסיפורי המופת של הספרות המודרנית ולכל אחד ואחד הוסיף הקדמה והערכה. ואחרי כל זה עוד מצא האיש זמן לשעשועי חברים, לשיחות רעים ולביקורי-נוף.

טהר הרגש היה, פשוט ותמים, ורבים נמשכו אחריו, התענגו בחברתו; אולם הוא נשאר מכונס בתוך עצמו, מקופל בתוך ישותו, זורק את קילוהי החיים לאחרים ובעצמו — מתיאש מהם ובוועט בהם, כי ידוע ידע את ערכם של החיים ואת שווים של התהלה והכבוד: ערכם — חלוף, ושווים — פרוטה... גם אל הסופרים והספרות של דורו היה מתייחס במעט קלות-ראש —

כל-כך קרובים היו אליו וכל-כך רחוקים: הוא שאף לגובה ולמרחב. „איש החיים אנכי, איש מעשה ועבודה, — אמר פעם, — וספרות ההווה ראויה רק לחמלה; הסופרים — הם רק מחברים ולא יוצרים — כאנאטול פראנס.“
הוא אהב את החברה ולא האמין באנשים, היה מתיאש — ומלא חיים ושירה.

ב

בתוך התעיות והתהיות הרבות נגע איבאניס גם בחיי היהודים וגורלם. אמנם, הוא לא הקדיש להם תשומת לב מיוחדת, אולם לאיש כמוהו, השואף לחיים מוסריים טהורים, האוהב את היופי ברובי-גווניו והלוחם לשחרור האנושי, לאיש כזה אי-אפשר היה לא להרגיש בעוול הגדול שעוללו בני עמו ליהודים ולא להתבייש במסורת המבישה שהשאירה לו ההיסטוריה הספרדית, ותמיד התלבט למצוא איזה מוצא.

בסיפורו „הארגונבטים“ (זו תמצית השאיפות של בני-האדם בכל הזמנים והמצבים אל הנחל האגדי, „נחל הזהב“) הבליט איבאניס את גזל המשפט ההיסטורי שנעשה ליהודים בתגליתו של קולומבוס וניסה להשיב לעמנו את נדחו.

א י ס י ד ר ה מ א ל ט ר א נ ט ה , אחד מגבורי הסיפור, אחרי שמעו את הספקות שנתעוררו בדבר מוצאו האיטלקי של התייר, פונה אל ידידו הפייטן פ ר נ א נ ד ה א י ז ' ע ד ה בשאלה:

— הגם אתה בין המאמינים במוצאו היהודי של התייר? כדאי היה

לשמוע את חוות דעתך בדבר נכבד כזה.

— במקום שאין ר א י ו ת ב ר ו ר ו ת והכל נוסד על השערות ועל רמזים קלים, שם איני מאמין, — עונה הפייטן ברצינות, — אבל גם לטענותיהם של כל אלה המאמינים במוצאו היהודי של קולומבוס יש על מה לסמוך. באיש המצוין הזה אנו מוצאים קיום ושרטוטים אופיים של תכונה עברית עתיקה: אדיקות דתית המגיעה עד לידי התלהבות, אמונה חזקה בנבואות החוזים העבריים והרגל מושרש לצרף את האלהות לעסקי ממון... במכתביו של קולומבוס למלך על-דבר גילוי הדרך להודו הוא אומר: לא ההגיון הקר ולא המספרים היבשים הביאו לידי התיורים והחיפושים, זהו רק מילוא דברי הנביא ישעיהו...

ונבואותיו של ישעיהו הנביא, לדעתו של קולומבוס, הן, כי לפני הקץ

יהפך לעמים לב חדש וכולם יקבלו את הדת הנוצרית, ואז "יצא חוטר מעם ספרד ויתווה את הדרך האמתי לבני-אדם". לעת זקנתו, — ממשיך גבורו של איבאניס לספר, — כתב קולומבוס את "ספר הנבואה" שלו, שבו הוא מחשב את הקץ ומנבא לחורבן העולם בשנת 1657.

על סמך הקוים הבודדים האלה יש לו לעם העברי ה"זכות" לחשוב את התייר הגדול לאחד מיוצאי חלציו. ואיבאניס נכון להשיב לנו את "נדחנו" ולגלות לכל העולם עד כמה הכל חייבים תודה לעמנו על "רוחו הכביר". אולם מיד הוא נזכר בכל אלה הרדיפות וחבלי האינקוויזיציה שהביא עלינו העם הספרדי, ומתבייש ומבקש להם איזה ביאור רחוק וזר.

— אתה מכיר בו (בקולומבוס) מאותה ההתלהבות הפראית של העברים הקדמונים, שבשעה שעלה בידם לבסס את מצבם הלאומי בארצם, מיד התחילו לרדוף איש את רעהו בעניני אמונה ודת... ההיסטוריה הספרדית מראה לנו, כי האינקוויזיטורים היותר גדול מאדיקותם הדתית של הספרדים בא להם מן היהודים, שדמם נוזל בעורקינו והתערב בנו בראשית התהוותנו הלאומית.

ביאור מספיק. הרדיפות והעינויים — הם פרי ההשפעה היהודית, והעם הספרדי נקי. בלאסקה איבאניס ניבא ולא ידע מה. לא רק על העם הספרדי גדלה השפעתנו ולא רק מצד ה"אדיקות הדתית" בלבד. היהדות השפיעה על כל העולם האריי במוסרה, ויסודותיה הביאו מהפכה גמורה במחשבות בני-אדם. אולם העמים שקיבלו את עולה לא עיכלו את תורתה כראוי. את החזיון הזה הבין נורדוי היהודי יותר.

אבל איבאניס שואף "לבאר" לנו לא רק את העבר: הוא רוצה למצוא פתרון נכון גם לאותה השנאה הרווחת עכשיו בארצו בנוגע ליהודים.

בסיפורו "המתים מפקדים" הוא מראה את ההווה משולב בעבר עד שקשה להפרידם. המתים מפקדים, ואנחנו נשמעים לפקודותיהם ונכנעים תחת ממשלתם מאונס. רגילים אנחנו להביט על בתי-הקברות כעל מקומות מקלט לדעות ורגשות שכבר עברו ובטלו מן העולם. אבל זה רעיון מתעה!

משם, מבתי-הקברות, שולחים אלינו מתינו את ידיהם הגרומות, רומזים ומנהיגים, מפקדים ומתווים לנו דרך — ואי אפשר להשתחרר מהשפעתם העצומה. קנאים גדולים הם שוכני-עפר אלה. בשעה שאנחנו עיפי המסורה "חוגרים עוז" ואומרים לפרוק את עולה הקשה, מיד הם מושיטים לנו אגרופיהם הקמוצים ומאיימים עלינו — ואנו נרתעים בפחד ומוסיפים למשוך בעול.

גדולה השפעתה של המסורה על הכלל כעל הפרט. ז'מי פבר, המתכונן לחוג את חג הנשואים שלו עם בתו של היהודי דון בניטה וואלס, מקשיב פתאום לאזהרה הבאה משם, כי חרפה היא לו, לבן אחר הגרנדים, לקחת לו לאשה בת Chuata, ולוא גם גדול יפיה ולוא גם מזהיר חנה. ומן הצד השני שומע ההמון לאיזה ציווי עמום הבא גם הוא משם, והוא הולך ומתנפל על הרחובות אשר שם גרים היהודים; גוזל את רכושם ומחריב את בתיהם, לאחר תגבורת הריאקציה ולאחר שמצדדי המלוכה הרימו ראש — כנהוג. המסורה כבדה ולוחצת. אם דון פאולא מתפאר ביהדותו ומכריז בפומבי: יהודי אנכי, אח לישוע הנוצרי ולשליח פולוס — אין הדבר הזה מעיד עדיין על "רוח החופש ההולך ומשתרר בספרד" ואינו מעורר אמון בדברי כרוזו של איבאניס: "לא! המתים אינם מושלים — מושלים החיים והאהבה" ... על כגון זה שואל השואל: איזו אהבה? האם זוהי של ז'מי שהביא את אהבתו קרבן למסורה הנבובה, או זאת של לינה בינאמור אל לויס אגויר? ... בסיפור האחרון — לינה בינאמור — רצה איבאניס להחליש את הרושם שעשה עלינו הגבור הראשי של "המתים מפקדים" ולהראות לנו את כחה של המסורה גם בסביבה היהודית, עד שלינה בינאמור היהודיה כובשת את רגשותיה גם היא בשם "רעיון נבוב", אולם הדבר לא עלה בידו. לינה נשארה נאמנה לאהובה כל ימי חייה — למרות רצון הוריה. ואנחנו משתתפים בצערם ומבינים את כאבו ועלבוננו של היוצר. הוא עבד כל ימיו לשם שיפורו המוסרי של עמו. בכל סיפוריו הוא מתקומם נגד הליקויים שהשתרשו בלב האומה הספרדית: נגד ההכנעה היתרה לכנסייה והשכרון המרובה השולט בארץ, נגד המשחקים הברבריים והרקבון הפנימי המרעיל את נפש עמו. ואם ביקש לו בשעה של כאב ועלבון — מפני העבר המחפיר — מפלט-רגע בצל "ביאורים" מוזרים, לא לשם הגנה עשה זאת. הוא עצמו נלחם כל ימיו נגד הישן והקמל, וחיו העשירים והמלאים הם הביטוי היותר יפה של החופש והצדק האנושי.